

КОЛОТУХА

Сергій Миколайович
sergey.kolotukha@gmail.com

ГВОЗДІЙ

Наталія Іванівна
gvozdej@ukr.net

ВІННИЦЬКА

Оксана Анатоліївна
vinnytska.oksana@ukr.netк.е.н., доцент, Уманський
національний університет
садівництвак.е.н., доцент, Уманський державний
педагогічний університет імені Павла
Тичиник.е.н., доцент, Уманський державний
педагогічний університет імені Павла
Тичини

УДК 336.77

**БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ
ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ****BANK LENDING TO THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY AS ONE OF THE FACTORS
OF ECONOMIC SUSTAINABILITY**DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2021.5.6>**KOLOTUKHA Serhii** – PhD in Economics, Associate Professor, Uman National University of Horticulture**HVOZDIEI Nataliia** – PhD in Economics, Associate Professor, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University**VINNYTSKA Oksana** – PhD in Economics, Associate Professor, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Проаналізована ситуація на ринку банківського кредитування сільськогосподарських підприємств. Виявлено основні фактори попиту на кредитні ресурси з боку аграрних підприємств. Проаналізовано ємність ринку кредитних послуг, сформованого банками та небанківськими фінансовими установами. Встановлено, що банківське кредитування має тенденцію до скорочення, що зумовлює розвиток небанківських форм кредитування. Розглянуто співвідношення рівнів рентабельності та середньорічних відсоткових ставок за отриманими кредитами сільськогосподарськими підприємствами та доведено, що показники ефективності не пов'язані з рівнем відсоткових ставок за кредитами й це не стимулює сільськогосподарських товаровиробників до підвищення їх прибутковості. Доведено, що в системі державної підтримки економіки сільськогосподарських товаровиробників необхідно сформувати адекватний нинішнім умовам кредитний механізм, у якому доцільно погоджувати всі рівні підтримки з різними інструментами правового й економічного характеру.

* * *

Introduction. Domestic practice and foreign experience indicate that the finances of agricultural enterprises differ in certain specificities and require constant attraction of borrowed capital. The use of borrowed capital makes it possible to significantly expand the volume of economic activities of an enterprise, to ensure a more efficient use of its own funds, and to accelerate the renewal of fixed assets. In this regard, the attraction and use of borrowed financial resources is the most important aspect of the financial activities of the enterprise, aimed at achieving high final results of management.

The purpose of the paper is to study the features and state of bank lending to the agricultural sector of the Ukrainian economy and the prospects for its further development.

Results. The situation on the market of bank lending to agricultural enterprises is analyzed. The main factors of demand for credit resources on the part of agricultural enterprises are revealed. The volume of the credit services market formed by banks and non-bank financial institutions has been analyzed. It was found that bank lending tends to decline, which determines the development of non-bank forms of lending. The ratio of the levels of profitability and average annual interest rates on loans received by agricultural enterprises is considered and it is proved that efficiency indicators are not related to the level of interest rates on loans and this does not stimulate agricultural producers to increase their profitability.

Conclusion. In the system of state support for the economy of agricultural producers, it is necessary to form a credit mechanism adequate to the current conditions, in which it is advisable to coordinate all levels of support with various instruments of a legal and economic nature.

Ключові слова: аграрний сектор економіки, банківське кредитування, позиковий капітал, товарний кредит, кредитна політика, кредитний механізм

Keywords: agricultural sector, bank lending, borrowed capital, commodity credit, credit policy, credit mechanism

ВСТУП

Вітчизняна практика й закордонний досвід свідчать, що фінанси сільськогосподарських підприємств відрізняються певною специфікою й потребують постійного залучення позикового капіталу. Через тривалість виробничого циклу, сезонності виробництва й пов'язаного з цим характеру формування витрат і запасів у сільськогосподарських підприємствах відсутні власні джерела для безперервного фінансу-

вання. Використання позикового капіталу дозволяє істотно розширити об'єм господарської діяльності підприємства, забезпечити ефективніше використання власних засобів, прискорити оновлення основних фондів. У зв'язку з цим залучення і використання позикових фінансових ресурсів є найважливішим аспектом фінансової діяльності підприємства, спрямованої на досягнення високих кінцевих результатів господарювання.

Вагомий внесок у вирішення теоретичних і прак-

тичних питань банківського кредитування аграрних підприємств, сучасних кредитних відносин у АПК та розв'язання проблем фінансового забезпечення аграріїв зробили такі вчені: М.Я. Дем'яненко, П.Т. Саблук, Г.В. Корнійчук, Ю.О. Лупенко, О.О. Непочатенко, С.М. Халатур та ін. вчені.

Не зважаючи на велику кількість досліджень у цій галузі, постійні зміни в законодавстві та нестабільність економічної ситуації в країні викликають необхідність подальших досліджень сучасного стану банківського кредитування агропромислового комплексу України та наукового пошуку нових способів залучення коштів для господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників.

МЕТА статті – дослідження особливостей та стану банківського кредитування аграрного сектору української економіки та перспективи його подальшого розвитку.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet, нормативно-правові акти.

Під час проведення дослідження використано методи структурно-логічного аналізу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Умовою ефективного функціонування процесів розширеного відтворення в економіці є наявність фінансових ресурсів. Відсутність фінансової бази створює проблеми не лише простого, але й розширеного відтворення. Пошук джерел фінансування є основою

механізму розширеного відтворення, від їх властивостей багато в чому залежить структура механізму, особливості його функціонування й ефективність.

У більшості розвинених країнах діє спеціалізована система сільськогосподарського кредиту, пов'язана зі специфікою галузі. Тривалість відтворювального циклу – одна з основних особливостей сільськогосподарського кредиту. Підприємства сільського господарства внаслідок тривалого процесу відтворення потребують позичкових коштів на термін, не менше півроку. Комерційні банки надають перевагу в наданні кредитів підприємствам більш прибуткових галузей економіки, тобто мають справу з так званими «короткими» грошима. Тому більшість сільськогосподарських товаровиробників, по суті, залишаються без кредитів. Нині кредити мають можливість залучити лише ті сільськогосподарські підприємства, платоспроможність яких дозволяє їм це зробити, тобто для оплати кредиту та сплати відсотків їм вистачить і власних коштів. При цьому поза увагою залишаються ті позичальники, фінансовий стан яких є проблемним і вони дійсно потребують фінансової допомоги. Варто зауважити, що таких клієнтів, яким відмовляють у наданні кредиту через низьку кредитоспроможність близько 30 %. Це значить, що третина сільськогосподарських позичальників, які потребують зовнішнього фінансування, не можуть його реально отримати.

У разі визначення потенційних обсягів кредитування сільськогосподарського підприємництва, за цільне є дослідження суб'єктів фінансового ринку, які можуть брати участь у цьому процесі (табл. 1).

Таблиця 1

Ємність ринку кредитних послуг, сформованого банками та небанківськими фінансовими установами, млн грн [представлено автором за даними [2]]

Показники	2018 р.	2019 р.	Темп приросту 2019 р. / 2018 р.	
			абсолютний, млн грн	відносний, %
Банківські установи (кредити надані клієнтам)	1118860,0	1033539,0	-85321	-7,65
Фінансові компанії (надання коштів у позику, зокрема на умовах фінансового кредиту)	51909,1	79176,2	27267,1	52,5
Фінансові компанії (надання послуг із факторингу)	48105,0	56469,4	8364,4	17,4
Фінансовий лізинг (послуги, надані фінансовими компаніями та юридичними особами – лізингодавцями без статусу фінансової компанії)	22193,1	27645,6	5452,5	24,57

Дані табл. 1 свідчать, що банківське кредитування має тенденцію до скорочення, що зумовлює розвиток небанківських форм кредитування.

У цьому аспекті необхідно нагадати, що основною метою державної фінансової підтримки через механізм здешевлення кредитів є збільшення обсягів кредитування підприємств галузі сільського господарства. І насамперед цього можна досягти, якщо полегшити їх доступ до кредитних ресурсів. Оскільки сьогодні банки зацікавлені в агроклієнтах, то головною перешкодою на шляху їх співпраці є саме низька платоспроможність позичальників. Водночас очевидно, що за зниження ціни на кредитні ресурси збі-

льшується можливість їх залучення. У цьому й полягає суть механізму часткової компенсації – здешевлення вартості кредиту.

О.Б. Немкович пропонує альтернативний механізм здешевлення кредитів, який полягає в тому, щоб компенсація враховувалась ще на етапі залучення кредиту, тобто банки під час оцінювання можливості повернення позичальником кредиту й оплати відсотків у розрахунках розмір кредитних відсотків зменшували на рівень компенсації [3, с. 271].

Практична реалізація даної пропозиції можлива за схемою наведеною на рис. 1.

Рис. 1. Схема залучення кредитів на умовах часткової компенсації відсоткової ставки (альтернативний механізм) [3, с. 272]

Дана схема здешевлення кредитів забезпечить не лише відшкодування частини фінансових витрат, а надасть можливість отримати кредити тим сільськогосподарським підприємствам, які без підтримки держави, на сьогодні, не мають доступу до кредитних ресурсів.

Особливістю аграрної галузі є широке поширення товарних кредитів, як методу фінансування сільськогосподарських товаровиробників, який існує в наступних формах:

1. Авансові постачання матеріалів або виконання робіт у рахунок майбутнього врожаю. Розрахунок за постачання проводиться готовою продукцією або грошовими коштами.

2. Авансовий платіж за майбутні постачання продукції. Ця форма застосовується переробниками сільськогосподарської продукції або торговими посередниками.

3. Відстрочка платежу в розрахунках за постачання продукції та виконання робіт.

Головним недоліком товарного кредиту є його завищена вартість порівняно з банківським кредитом – процентні ставки за товарними кредитами складають 30–40 % річних. Проте жорстка прив'язка технологічних циклів в АПК до календарного графіку, сезонність обороту грошових коштів, відсутність реальної конкуренції серед постачальників змушують сільгоспвиробників погоджуватися зі складними умовами, що пред'являються постачальниками.

Необхідно відмітити й деякі переваги товарного кредиту, оформлення, що полягають у простоті, у порівнянні з банківським кредитом, відсутності забезпечення у вигляді застави.

У країні доцільно підготувати проект спеціального закону «Про сільську кредитну систему», у якому необхідно обумовити основні напрями її розвитку:

- створення сільськогосподарської кредитної системи з відповідною інфраструктурою;
- надання з місцевих бюджетів державних кредитів для сільськогосподарських підприємств;
- створення Державного земельного (іпотечного) банку з відповідними функціями.

У результаті основними напрямками кредитної політики може стати надання кредитів для:

- модернізації й інновацій в сільське господарство;
- довгострокового інвестиційного кредитування сільськогосподарських товаровиробників;
- кредитування суб'єктів малого й середнього агробізнесу, із залученням до цього процесу кредитних кооперативів.

Крім цього вимагає негайного вирішення правових земельних питань. Оскільки діюча судова система не може кваліфіковано і в оптимальні терміни вирішити питання власності на землю, меж земельних ділянок, показників їх оцінки, розмірів ставок земельних платежів, розподілу земельних учасників назріла необхідність організації в структурі судових інстанцій – Земельного господарського суду України з відповідними регіональними судами.

Створення й діяльність земельної кредитної системи неможливе також без відповідної Земельної інспекції, що буде здійснювати інспекторську діяльність за дотриманням земельного законодавства й угод.

Для вирішення вищеперерахованих проблем слід зробити наступні заходи:

- розробити і прийняти нормативні документи з

експертної оцінки земельних ділянок для іпотечних операцій і забезпечити підготовку відповідних експертів;

- сформувати прозору систему кадастрової нумерації земельних ділянок;
- розробити пакет нормативно-методичних документів з іпотечного кредитування, регулювання створення земельного ринку, державних регіональних земельних фондів і ринку цінних земельних паперів;
- створення системи консалтингових послуг учасниками заставних операцій;
- розробити і прийняти пакет нормативних документів зі створення й діяльності систем Державного акціонерного земельного (іпотечного) банку й Української державної земельної біржі.

Важливим інструментом, що забезпечить легітимність заставних операцій, є також створення Української державної земельної біржі, яка повинна стати постійно діючим земельним ринком і комерційним посередником, що буде сприяти укладенню угод, операцій із землею, а також об'єднувати й контролювати діяльність регіональних земельних бірж.

У системі державної підтримки економіки сільськогосподарських товаровиробників необхідно сформувати адекватний нинішнім умовам кредитний механізм, в якому доцільно погоджувати всі рівні підтримки з різними інструментами правового й економічного характеру. Основними напрямками розвитку державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників можуть стати:

- система взаємодії кредитних організацій усіх рівнів на базі комплексного й системного підходу до вирішення завдань загального розвитку сільського господарства;
- проведення моніторингу кредитних відносин на селі, забезпечення фінансової безпеки кредитних організацій і захисту економічних інтересів сільгосптоваровиробників;
- методичне й інформаційне забезпечення кредитних відносин;
- державна підтримка сільських товаровиробників при організації закупівель сільськогосподарської продукції товарно-кредитною корпорацією;
- підтримка інноваційних проектів у сільському господарстві з боку держави.

Світовий досвід свідчить про те, що суб'єкти аграрного бізнесу зустрічаються з проблемою стосовно складного доступу до кредитів та інших джерел

залучених коштів. Головною причиною, за якою кредитні інститути відмовляють сільськогосподарським підприємствам у наданні фінансових ресурсів є нездатність суб'єкта аграрного підприємництва належним способом забезпечити повернення наданого кредиту. Звідки виникає незацікавленість кредитних закладів кредитувати високоризиковані сільськогосподарські проекти.

В усьому цивілізованому світі земля є заставою під довгострокові, дешеві кредити для аграрного сектору. Земельний фонд України налічує 33 млн. га ріллі, а її вартість за підрахунками вчених становить 140–300 млрд грн. Таким способом в аграрний сектор економіки може бути залучено довгострокових кредитів під іпотеку землі 100–200 млрд. Отже, в Україні є всі передумови для створення й ефективного розвитку земельних банків.

На думку цілої низки вчених і практиків, ця перешкода може бути усунена за допомогою ліквідного забезпечення, наданого третьою особою. У зв'язку з цим найбільш актуальним стає використання державних і муніципальних гарантій, а також поручительств фондів підтримки аграрного підприємництва з метою розвитку й підвищення ефективності у кредитах, наданих сільськогосподарським підприємствам створення й розвиток системи гарантування сільськогосподарських кредитів. В економічній літературі містяться різні погляди і пропозиції з організації і функціонування подібних фондів, а також можливостям застосування інструментів державних і муніципальних гарантій для покриття кредитних зобов'язань.

Зважаючи на величезне значення аграрної галузі в економіці країни, її роль у забезпеченні продовольчої безпеки, практично в усіх розвинених країнах використовується пільговий режим як фінансування, так і кредитування сільського господарства, де заставою виступає вирощена сільськогосподарським підприємством продукція [6].

На нашу думку заслуговує на увагу запровадження механізму регресивної шкали визначення облікової ставки комерційного банку за користування кредитом з урахуванням приросту прибутку. Суть його полягає в тому, що кожен наступний приріст прибутку знижував кредитну ставку, що буде сприяти підвищенню ефективності виробництва сільськогосподарських підприємств (табл. 2).

Таблиця 2

Співвідношення рівнів рентабельності та середньорічних відсоткових ставок за отриманими кредитами сільськогосподарськими підприємствами за 2010, 2015–2019 рр., % [представлено автором за даними [5]]

Показник	2010 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Рівень рентабельності сільгосппідприємств(усі види діяльності)	17,5	9,3	30,4	25,6	16,5	13,5
Середньорічний рівень відсоткових ставок за кредитами	14,9	20,1	20,2	18,4	16,3	17,7
Рівні відсоткових ставок за кредитами,+; -, до рівнів рентабельності	-2,6	10,8	-10,2	-7,2	-0,2	4,2

Дані табл. 2 свідчать про те, що показники ефективності не пов'язані з рівнем відсоткових ставок за кредитами й це не стимулює сільськогосподарських товаровиробників до підвищення їх прибутковості.

Саме не це у свій час звертав увагу Д. Рікардо, коли стверджував, що звернення до банку за позиками залежить від співвідношення норми прибутку, яку можна отримати за допомогою цих грошей, і норми відсотка, під який банк позичає свої гроші [4].

Проте, ряд авторів вважають, що у досягненні ситуації, коли всі сільськогосподарські підприємства стануть прибутковими, а рівень їх рентабельності перевищуватиме рівень реальних кредитних ставок, пільгове кредитування втратить економічний сенс [7, 8]. Але таке положення нереальне, тобто навіть за умови прибутковості всіх сільськогосподарських підприємств завжди буде частина таких, рівень рентабельності яких буде нижчим за вартість кредитів. Саме для таких господарств і мають передбачатися в Державному бюджеті кошти для здешевлення кредитів [9, 10]. Оскільки ж чисельність їх буде зменшуватися, буде скорочуватися й розмір такої бюджетної підтримки.

ВИСНОВКИ

Отже, основною умовою для ведення розширеного аграрного виробництва є вдосконалення процесу державного регулювання кредитування аграріїв. Заходи державного сприяння сільському господарству повинні бути спрямовані на створення умов при яких основна маса сільськогосподарських товаровиробників зможе вести відтворення на розширеній основі за рахунок власних коштів, а також за необхідності залучати й обслуговувати позикові кошти з метою розвитку виробництва. Державна підтримка аграріїв має концентруватися в наступних напрямках:

- розроблення стратегії розвитку аграрної галузі на довгострокову перспективу та прийняття відповідної нормативної бази;
- організація рівних умов функціонування для всіх господарюючих суб'єктів галузі шляхом встановлення єдиних законодавчих правил їх функціонування й бюджетної підтримки;
- високоефективне суворе цільове використання бюджетних та інвестиційних ресурсів регіону;
- вдосконалення законодавчого, наукового, методичного, інформаційного, кадрового, матеріального і фінансового супроводу сільського господарства;
- проведення цілісної технологічної політики за рахунок встановлення єдиних державних галузевих стандартів у сільському господарстві, а також контролю за їх дотриманням;
- втілення в життя єдиної політики кредитування галузі, яка забезпечить умови для розширеного відтворення із широким використанням пільгового кредитування та субсидування;
- підвищення інвестиційної привабливості сільського господарства шляхом розробки регіональних і місцевих програм залучення приватних інвестицій, надання особливих податкових режимів і інших пільг за успішного втіленні в життя проєктів у сільському господарстві.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1/>
2. Mostovenko N.A., Korobchuk T.I., Chizh N.M. Основні тенденції розвитку сучасного ринку кредитних послуг в Україні. *Економічний форум*. 2020. № 2. С. 127–133. URL: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2020-2-17>.
3. Немкович О.Б. Державна підтримка підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів. *Наукові записки. Серія «Економіка»*. Випуск 12. С. 268–275.
4. Рікардо Д. Сочинения. М. Госкомиздат, 1998. Т. 1. 238 с.
5. Гладій М.В., Лузан Ю.Я. Кредитування в системі аграрних трансформацій України. *Економіка АПК*. 2020. № 8. 37 с.
6. Литвиненко Т.І. Основні напрямки реформування системи кредитування в аграрному секторі. *Вісник аграрної науки Причорномор'я. Миколаїв*. 2016. Вип. 2. С. 119–124.
7. Колотуха С., Гвоздей Н., Вінницька О. Поліпшення рівня фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2019. Vol. 5. No. 4. pp. 95–110.
8. Kolotukha S., Gvozdej N., Chvertko L., Vynnytska O., Kornienko T. Aspects of Increasing the Level of Financial Support of Agricultural Enterprises. *Proceedings of the 35th International Business Information Management Association (IBIMA) (1–12 April 2020, Seville, Spain)*, Seville, 2020. pp. 18217–18228.
9. Kolotukha S., Gvozdej N., Vinnitskaya O., Chvertko L., Kornienko T. Development of Land Relations and Mortgage Loaning of Agricultural Enterprises in the Context of Modern Conditions. *Vision 2025: education excellence and management of innovations through sustainable economic competitive advantage*. 2019. pp. 6847–6856.
10. Farah A.B., Gomez-Ramos A. Competitiveness vs. Sustainability: An Assessment of Profitability as a Component of an Approach on «Sustainable Competitiveness» in Extensive Farming Systems of Central Spain. *Sustainability*. 2014. No. 6. pp. 8029–8055. <https://doi.org/10.3390/su6118029>.

References

1. Official website of the National Bank of Ukraine. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1/> (in Ukrainian).
2. Mostovenko N.A., Korobchuk T.I., Chizh N.M. The main trends in the modern market of credit services in Ukraine. *Economic forum*. 2020. № 2. pp. 127–133. URL: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2020-2-17> (in Ukrainian).
3. Nemkovich O.B. State support of agricultural enterprises through the mechanism of cheaper loans. *Proceedings. Economics series*. Issue 12. pp. 268–275 (in Ukrainian).
4. Rikardo D. Works. Goskomizdat, 1998. Vol. 1. 238 p. (in Russian).
5. Gladii M.V., Yu.Ya. Luzan. Lending in the system of agrarian transformations of Ukraine. *Economics of agro-industrial complex*. 2020. № 8. 37 p. (in Ukrainian).
6. Lytvynenko T.I. The main directions of reforming the credit system in the agricultural sector. *Bulletin of Agrarian Science of the Black Sea Region, Mykolaiv*, 2016. Issue 2. pp. 119–124 (in Ukrainian).
7. Kolotukha S., Hvozdei, N., Vynnytska O. Improving the financial level provision of agricultural enterprises. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2019. Vol. 5. No. 4. pp. 95–110. (in Ukrainian).
8. Kolotukha S., Gvozdej N., Chvertko L., Vynnytska O.,

Korniienko T. Aspects of Increasing the Level of Financial Support of Agricultural Enterprises. Proceedings of the 35th International Business Information Management Association (IBIMA) (1–12 April 2020, Seville, Spain), Seville, 2020. pp. 18217–18228.

9. Kolotukha S., Gvozdej N., Vinnitskaya O., Chvertko L., Kornienko T. Development of Land Relations and Mortgage Loaning of Agricultural Enterprises in the Context of Modern

Conditions. *Vision 2025: education excellence and management of innovations through sustainable economic competitive advantage*. 2019. pp. 6847–6856.

10. Farah A.B., Gomez-Ramos A. Competitiveness vs. Sustainability: An Assessment of Profitability as a Component of an Approach on «Sustainable Competitiveness» in Extensive Farming Systems of Central Spain. *Sustainability*. 2014. No. 6. pp. 8029–8055. <https://doi.org/10.3390/su6118029>.